

Mervi Suhonen

Karjalankannaksella kaukana karjalaisista – kansainvälisen Viipurin monikulttuurista arkeologiaa

Arkeologien Viipuri

Uusia kaivauskesiä, uusia tulkintoja

Arkeologian näkökulma Viipuriin on ajallisesti avara: kahdeksan erilaista vuosisataa. Kun aikaperspektiivi on pitkä, kaupungin konteksteina on monta, niin kulttuurisesti kuin alueellisestikin toisistaan poikkeavaa Karjalaa. Viipurin kaupunkiarkeologia on viime vuosina ollut aktiivista ja antoisaa.¹

Tässä artikkelissa kysyn, miten tähän mennessä talteen saatu arkeologinen ja rakennusarkeologinen aineisto riittää tueksi ja kritiikiksi hypoteeseille Viipurin karjalaisuudesta ja monikulttuurisesta ilmeestä eri vuosisadoilla. Paikallisuus ja kansainvälisyys -käsiteparin avulla kuvailen arkeologisten tulkintojen sidoksia aiempiin käsityksiin kaupungin historiasta. Pohdin, millaisia odotuksia Viipurin menneisyyden tutkimukseen nykyisin kohdistuu ja miltä ne kenttärkeologian näkökulmasta näyttävät. Tekstini pohjana on jo kaksi vuotta sitten valmistunut, julkaisematon artikkeli, jota nyt olen päivittänyt. Kaivaukset, radiohiiliajoitukset ja Viipurin linnaläänin keskiaikaan erittäin laajapohjaisesti paneutuvan Viipurin läänin historiateoksen II-osan ilmestyminen ovat nyt antamassa tulkinnoille uusia kiinnekohtia. Tilanteen muuttuessa joudun keskustelemaan itseni kanssa suhteestani niihin.²

Vuodesta 1998 lähtien Viipurin arkeologisista pelastuskaivauksista on huolehtinut Venäjän Tiedeakatemian Aineellisen kulttuurin historian instituutti (Pietari). Ekspeditiosta vastaa dosentti A.I. Saksa, joka aiemmin on mm. johtanut kaivauksia Käkisalmen linnassa ja väitellyt Karjalan myöhäisrautakautisesta kulttuurista.³ Näissä kaivauksissa talteen saatu aineisto poikkeaa

Viipurin aiemmasta ennen kaikkea sen ansiosta, että löytökontekstit tutkitaan ja dokumentoidaan nykyaikaisin menetelmin.

Itse menin Viipuriin ensimmäisen kerran heinäkuussa 2000, jolloin osallistuin kaivauksille. Etukäteen minulla ei ollut ainakaan tiedostettuna painolastinani henkilökohtaista Karjala-romantiikkaa. Suhtaudun Viipuri-tutkimukseen kansainvälisenä tieteellisenä yhteistyöhankkeena, jossa itse olen ulkomaalainen osapuoli. Työskenneltyäni useita vuosia Turun kaupunkiarkeologian parissa en ylläty kulttuurikerroksen tuontiesineistöstä enkä siitä, että monipuolisenkin aineiston tulkinta jää yleistävien toteamusten tasolle, jos ei aikaa vaativaan täsmäanalysointiin ole tilaisuutta.

Oma päätehtäväni Viipurissa on ollut inventointiraportti, johon olen koonnut kaupunkiarkeologian tutkimushistorian ja vielä potentiaaliset tutkimusalueet. Se täydentää Ruotsissa jo 1970-luvulla aloitetun selvitysprojektin, jossa on kerätty samat tiedot yli kahdeksankymmenen kaupungin arkeologiasta. Raporteissa on arvioitu, missä kaupunkikortteleissa on vielä jäljellä kulttuurikerrosta, jonka suojelu on otettava huomioon modernissa maankäytössä. Antikvaarisen näkökulman rinnalla on akateemisempi pohdinta, mitä jo käytävissä oleva aineisto kertoo kohdekaupungin kehityksestä ja miten sitä kannattaisi täydentää. Hanke kattoi koko keskiaikaisen Ruotsin ja keskiajalla Tanskaan kuuluneen nykyisen Etelä-Ruotsin. Yhteenvetoraportti julkaistiin Ruotsissa jo yli vuosikymmen sitten (Andersson 1990). Ulkopuolelle jäi vain Viipuri, missä inventointia varten tarpeellista yhteistyötä ei vielä tuolloin saatu viritetyksi.⁴

Viipurin ekspeditiota ja arkeologian visiointia rasittaa nykyisin se, että muinaismuistolakiin perustuva rahoitus uudisrakennusten rakennuttajilta ei ole riittänyt edes pelastuskaivauksiin eikä varsinkaan niiden jälkitöihin. Välttämätöntä on ollut joensuulaisen Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön taloudellinen tuki. Merkittävää rahoitusta on saatu jo useana peräkkäisenä vuonna, ja sen ansiosta vuoden 2006 kaivausalue on vihdoin valittu tieteellisen mielenkiinnon ohjaamana.⁵ Sama säätiö on myös viisiosaisen Viipurin läänin historiakirjasarjan päärahoittaja. Kaupunkiarkeologisen inventoinnin käsikirjoitukseni puolestaan syntyi osana Alfred Kordelinin säätiön rahoittamaa projektia, jossa yhdistettiin kaksi Turun yliopiston arkeologian oppiaineen itäistä intressiä. Arkeologian näkökulmasta katsottiin Viipuria ja nykyisen valtakunnanrajan

halkaisemaa Uukuniemeä, minkä säätiö katsoi kansallisesti merkittäväksi hankkeeksi.⁶ Epäilykset, että suomalaiset tukisivat Viipurin "ruotsalaisen" historian kaivamista löytääkseen argumentteja Karjalan palautuksen puolesta tai että ortodoksien historian etsintä nykyisessä Suomessa olisi poliittisesti väärin, olisivat aiheettomia eikä tällaista debattia olekaan syntynyt.

Viipurin poliittinen, taloudellinen ja kulttuurinen asema karjalaisessa, merellisessä ja kulttuurirajojen lävistämässä ympäristössään on historian tutkimuksen useille osa-alueille levittäytyvä kysymysaiheisto. Arkeologia voi tarjota niille dialogeihin stimuloivia näkökulmia. Samalla vuoropuhelu arkeologian sisällä, eri aikaperiodeihin perehtyneiden ja erilaisista teoreettisista näkökulmista katsovien menneisyyden kaivajien välillä on välttämätöntä. Näin on varsinkin Viipurin varhishistorian kaltaisessa risteyksessä, jossa kohtaavat toisaalta esihistoriallinen ja historiallinen aineisto ja toisaalta nyt myös kahdenlaiset tutkimustraditiot, venäläinen keskustelutapa ja skandinaavis-anglosaksiseen tutkijayhteisöön orientoitunut suomalainen työskentelykulttuuri.

Tutkimushistoriasta ja menneisydentutkijoiden nykyisestä koordinoimattomasta työnjaosta johtuen kaupunkiarkeologia on kuitenkin nyt itsenäinen tieteellinen saarekkeensa läntisellä Karjalankannaksella. Jatkossa Viipurin historiaa päästään toivottavasti pohtimaan kiinteämmin sidoksissa maaseutupitäjien menneisyyteen. Etenkin 1200- ja 1300-lukujen kokonaiskuvan kannalta se on erittäin oleellista mm. siksi, että karjalaisuudesta on jo tullut keskeinen näkökulma kaupungin menneisyyden niihin vuosisatoihin, joita kirjalliset lähteet valottavat vähiten ja joihin arkeologian on erityisesti pureuduttava. Silloin ollaan kasvotusten sen historiallisen ajan arkeologian ydinkysymyksen kanssa, miten säilynyt materiaallinen kulttuuri niveltyy teksti- ja kuvälähteiden tulkintaan.⁷ Keskiaikainen Viipuri kaipaa myös lisää yhtymäkohtia mm. nykyaikaiseen hansakulttuurin, maanviljelyksen ja kirkkohistorian tutkimukseen. Eri suunnista tulevat odotukset voivat olla suuria ja tavoitteet onkin syytä asettaa rohkeasti korkealle.

Satavuotinen tutkimushistoria

Viipuria on tutkittu arkeologisesti yli sadan vuoden ajan, ensin suomalaisin ja myöhemmin neuvostoliittolaisin voimin sekä viime vuosina siis jonkin verran myös venäläis-suomalaisena

yhteistyönä.⁸ Ensimmäiset kenttätutkimukset rakennushistoriallisissa arvokohteissa, Viipurin linnassa ja keskiaikaisessa kaupunginkirkossa 1880-luvulla kuuluvat Suomen tieteellisen arkeologian ensiaskeleisiin.⁹ Maanalaisiin rakennusjäänteisiin ja löytöihin kiinnitettiin Viipurissa huomiota ensimmäisen kerran 1900-luvun alussa.¹⁰ Ensimmäiset rakennusarkeologiset inventoinnit, valvonnat ja kaivaukset tehtiin siis poliittisesti ristiriitaisilla vuosikymmenillä, jolloin historiasta ammennettiin kansallisidentiteetin aineksia.¹¹

Viipurin keskiaikaisella kaupunkialueella menneisyyden konkreettiset jäänteet ovat erittäin haavoittuvia, koska kalliomaastossa kulttuurikerros on monin paikoin ohut. Raskaiden kerrostalojen välissä ja katujen alla on kuitenkin monin paikoin jäljellä arvokkaita, uudempien kerrosten alla suojassa säilyneitä menneisyyden fragmentteja.¹² Järjestelmällinen huolenpito niistä aloitettiin Viipurissa aikaisemmin kuin missään muussa Suomen kaupungissa. Jo 1930-luvulla kaupungissa oli muinaismuistojen valvoja. Hänen tehtävänään oli uudisrakentamisen yhteydessä ja kunnallisteknisissä töissä esiin tulevien vanhojen rakenteiden ja esineiden dokumentointi.¹³ Menneisyyden materiaalisten jäänteiden arvostuksen kannalta aloitteellisuus Viipurissa oli uraauurtavaa, mutta pääasiassa valvoja ehti huolehtia vain nimenomaan uudisrakentamis- ja kunnallistekniikkatöiden vuoksi välttämättömästä antikvaarisesta työstä ilman tieteellisiä tavoitteita. Materiaali on mielenkiintoista, mutta huomattava osa siitä on tutkimusaineistoksi liian sporadista. Sitä, että valvonta alkoi ensimmäiseksi juuri Viipurissa, ei ole syytä pitää sinänsä kansallisromanttisena projektina, mutta kaupungin sijainti historiallisena "idän lukkona" saattoi välillisesti vaikuttaa rahoituksen järjestymiseen Viipurin kaupungin budjetista. Kansallisylypeys oli muinaismuistovalvoja Otto-livari Meurmanin elämäntyön, asemakaava-arkkitehtuurin, kulmakivi, mikä suodattui hänen antikvaariseenkin toimintaansa.¹⁴

Vuonna 1943 Viipurin arkeologiaan laskeutui hiljaisuus ja tutkimukset jatkuivat vasta 1960-luvulla linnasaarella.¹⁵ Sen jälkeen tuli jälleen pitkä tauko. Säännöllisemmät, osittain uudisrakennuslupien edellyttämää valvontaa, osittain tieteellistä aineistonetsintää palvelevat kenttätöet aloitettiin 1970-luvun lopussa. Neuvostoliiton Tiedeakatemian arkeologinen ekspeditio työskenteli linnasaarella ja kaupunkialueella lähes vuosittain 1990-luvun puoliväliin asti.¹⁶ Valitettavasti kaivausdokumentit ovat erittäin puutteellisia ja osa löydöistä jäi nähtävästi luovuttamatta museokokoelmiin.¹⁷

Venäjän nykyisen muinaismuistolain periaate on sama kuin Suomessakin: uudisrakennushankkeen tai muun maankäytön vuoksi uhanalainen muinaisjäännös on tutkittava arkeologisesti. Laki uudistettiin muutama vuosi sitten ja se on yksityiskohtaisempi kuin suomalainen, vuonna 1963 hyväksytty ja mm. historiallisen ajan kulttuurikerroksen suojelussa riittämättömäksi osoittautunut laki.¹⁸ Käytännössä suojelu edellyttää, että arkeologit ovat valppaina paikalla niin kaupunkikeskustoissa kuin syrjäkylilläkin. Karjalassa ja Viipurissa tämä on jokavuotinen ongelma, jolta ei saa ummistaa silmiä Suomessakaan.

Odotuksia monesta suunnasta moneen suuntaan

Viipurin arkeologia kotikaupungissaan

Viipurissa arkeologian status on sekä kaupungin hallinnon näkökulmasta että kaupunkilaisten keskuudessa alhainen. Muinaistiede on jäänyt suurelle yleisölle tuntemattomaksi, koska se on pitkään näkynyt heille lähinnä välttämättömänä pahana tai korkeintaan jonkinlaisena linnan tornin näköalaterassille johdattelevana esipuheena. Kenttäraporttien perusteella näyttää siltä, että 1980- ja 1990-lukujen koekaivauksilla ilmeisesti pyrittiin lähinnä lausumaan, ettei uudisrakentamiselle ollut muinaismuistolain puolesta esteitä.¹⁹ Viipurilaisille, joista suuri osa kuuluu sodan jälkeen autioon kaupunkiin muualta Neuvostoliitosta muuttaneisiin tai siirrettyihin perheisiin, eivät kaupunkitonteille kaivetut kuopat ja yksittäiset löydöt kertoneet paljonkaan varsinkin, kun kaupungin vanhempi historia osana Ruotsia ei muutoinkaan ansainnut näkyvyyttä.²⁰

Vieläkään ohikulkijat eivät juuri osoita spontaania kiinnostusta arkeologisiin kaivauksiin edes Viipurin vanhassa keskustassa. Tätä en kirjoita moitteena. Turussa tiedotuspolitiikkaa uudistettiin ratkaisevasti aiempaa aktiivisemmaksi, kun maakuntamuseo aloitti kaupungin juhluvuosirahoituksen mahdollistamat, siis kaupunkilaisten ”yhteiset” tutkimuskaivaukset tuomiokirkon edessä. Ensimmäisenä kaivauskesänä 2005 kenttätöihin osallistui paljon uteliaita vapaaehtoisia kaupunkilaisia, mutta tänä vuonna alkuinnostus on tältä osin laantunut.²¹ Kaivausopastuksia ja verkkosivuja silti seurataan uutuudenviehätyksen hälvennyttyäkin paljon,

ja kenttärkeologia on paras tapa osoittaa myös viipurilaisille päättäjille ja kaupungin asukkaille kulttuurikerroksen arvo. Viipurin kaupunkikaivausten työntekijöistä valtaosa on koululaisia, joita työssään motivoi löytämisen ilo. Pienen kaupungin paikallislehdissä kaivaukset pääsevät näkyvästi etusivulle.²² Aleksanteri Saksan mukaan arkeologit voivat näyttää viipurilaisille, "että ohuen neuvostoajan alla on kolmen metrin rikas kerrostuma lisää historiaa".²³

Yleisöltä ei voi edellyttää, että lehtikuviin tai vitriiniin nostettu historia otettaisiin heti hyödyksi ja iloksi samalla tavalla kuin tutut tavarat valintamyymälästä. Eniten huomiota herättävät tietenkin helposti tunnistettavat esineet, esimerkiksi kalastusvälineet ja rahat. Polttavampaa ja laajemmalle ulottuvaa tiedonjanoa on heräteltävä, ja ammattilaisten on konstruoitava sen sammuttamiseksi relevantteja menneisyyskuvia ja selkeä kronologinen tarina. Viipurissa linnan museo (*Vyborgskij Kraevedskij Muzej*), joka muutoin on arkeologian suhteen valitettavan passiivinen, on ottanut tiedotus- ja julkaisutoiminnassaan merkittäviä askelia. Uunituore 300-sivuinen teos *Vehi vyborgskoj istorii* on kahteen vuosikymmeneen ensimmäinen venäjänkielinen perusteellinen yleisesitys Viipurin koko historiasta. Museomyymälään ilmestyy vuosittain paljon muutakin kirjallisuutta ja myös populaaritieteellisiä, mielestäni varsin relevantteja pikkujulkaisuja.²⁴ Näyttely on uudistettu ja kriittinenkin vierailija voi nähdä lopputuloksessa kiitoksen aihetta. Nykyinen kaupunkiarkeologia siinä ei kuitenkaan valitettavasti näy.

Suomalaiskatseita

Suomalaisia Viipurin menneisyys kiinnostaa osana luovutetun Karjalan pitkää ja monivaiheista menneisyyttä. Kaakkoisen Suomen pitkäaikaisen pääkaupungin historia on omaleimainen ja Viipuri on nykysuomalaisten sukujen entinen koti. Joskus odotuksia saattaa ohjata kaupungin karjalaisuuden alleviivaaminen. Uteliaisuutta voivat pitää yllä toiveet kansallispuku-Karjalan, sankareiden tai karjalaisen henkisen kulttuurin ja kauppamiesnokkeluuden löytymisestä. Tämä painotusintressi saa erikoista polttoainetta linnan näyttelyn avausvitriinistä. Siinä on nyt komea, mutta mielikuvituksellinen pienoismalli linnakkeesta, jonka karjalaiset taiteilijan näkemyksen mukaan olivat pystyttäneet Viipurin linnasaarelle rautakauden lopussa.²⁵

Toisaalta suomalaiset näkevät mielellään Viipurissa vuosisataisia avointen kansainvälisten kontaktien perinteitä. Etnisten omintakeisuuksien ja kulttuurirajojen sijaan korostetaan siis myönteistä monikulttuurisuutta. Arkeologiset löydöt antavat paljon aihetta nähdä Viipurin vilkkaana kauppasatamana ja kulttuurisesti rikkaana kulkureittien risteyskeskittymänä sekä keskiajalla että uuden ajan alun vuosisatoina. Aineisto tarjoaa jopa petollisen herkulliset eväät nimenomaan "eurooppalaisiin" painotuksiin. Tämänsuuntaisen tulkinnan kiusallinen aspekti on, että siihen sekoittuvat ehkä liiankin riitasoinnuttomat muistot "kansainvälisestä ja iloisesta" rinkelipuotikaupungista. Keskiaikainen esineistö on toki todisteena merentakaisista yhteyksistä mutta ei pelkästään niiden kulttuuri-ilmapiiriä elähdyttäneestä rauhanomaisuudesta. Päinvastoin Viipurin linnan ja Tallinnan raadin kirjeenvaihdossa, jotka ovat Viipurin historian oleellisia tietoarkkuja, hyvin monet tekstit koskevat nimenomaan riitoja ja oikeudenkäyttöä viipurilaisten kauppiaiden ja heidän kauppakumppaniensa välillä.

Kulttuurientutkimustieteenä arkeologia on yhteiskunnallinen tieteenala. Keskeistä perusproblematiikkaa ovat ryhmäidentiteetin, elintavan, esinekulttuurin, kielen ja sosiaalisen kulttuurin väliset kytkökset. Yhteisöjen elämän tulkinnoilla on aina nykyaikaisiin poliittisiin suuntauksiin sidonnainen sisältönsä.²⁶ Juuri siksi sen enempää karjalaisen kuin monikansallisenkaan Viipurin "löytymistä" ei voi pitää arkeologian ammattietiikan näkökulmasta mahdollisena tavoitteena, sillä arkeologian vastuu menneisyyskuvista on laajempi ja ilmiöillä on monet kasvot.

Suomessa esihistoriallisiin kohteisiin ja löytöihin ei enää mielellään yhdistetä etnisiteettiä tarkoittavia attribuutteja. Identiteettitieteilijöiden ryhmien väliset jännitteet ovat nyky maailmassa karmasevia ja historiankirjoitus notkuu kaikissa maissa etnisyysskonfliktien tarkoituksellisten tai naiivien ylitulkintojen painolastista. Kulttuurien tieteellistä tutkimusta huudetaan avuksi maailmanrauhan horjahdellessa, ja monet arkeologit haluavat maailmankatsomuksensa vuoksi pysyä etäällä kaikesta rotuihin ja kulttuurien eriarvoisuuteen viittaavasta myös kirjoittaessaan muinaisista yhteisöistä.²⁷

Venäjällä suhtautuminen etnisyyttulkintoihin on aivan toisenlaista. Monikulttuurisilla alueilla kuten Karjalassa muinaisjäännökset nimenomaan pyritään tunnistamaan jonkin etnisen ryhmän omiksi.²⁸ Slaavien esihistorian ja historian painottaminen muihin kulttuureihin paneutuvan

tutkimuksen kustannuksella on jatketta neuvostoaikaiselle perinteelle, mikä vaikuttaa mm. hankkeiden rahoitukseen. Muidenkaan aiheiden tutkimus ei suinkaan ole silti epätoivottavaa.

Itse olen pragmaattinen. Ryhmien väliset hankaukset ovat todellisia nyt ja ovat sitä aina olleet. Sosiaaliset identiteetit, joita fyysisistä menneisyyden jäänteistä luetaan, saattoivat tietysti eräissä tapauksissa olla propagandistista sotavarustelua. Laajemmin katsottuna ne olivat kuitenkin monitasoisesti kulttuurisia kuten nykyisinkin. Etnisyysterminologian käyttö ei ole arkeologiassa sen vaarallisempaa kuin muussakaan kulttuurien tutkimuksessa. Esimerkiksi Suomen esihistoriasta on hyvin epäkäytännöllistä keskustella mainitsematta suomalaisia, saamelaisia, viikinkejä tai karjalaisia.²⁹ Vai olisiko parempi sopia neutraalimmasta sanastosta, jollaista kivikauden materiaalista puhuessamme käytämme? Miltä kuulostaisi Hiitolan kulttuuri (vrt. Kiukaisten kulttuuri) tai itäinen kupurasolkikulttuuri?

Viipuri vastarannalta nähtynä

Olisi luonnollista, että Viipurin-kaupan historia innostaisi tutkijoita Venäjän ja Suomen ulkopuolellakin, Itämeren piirin muissa rannikkokaupungeissa. Keskiaikaiselle Viipurille kauppayhteydet Itämeren johtaviin hansasatamiin, erityisesti Tallinnaan olivat elintärkeitä, ja myös kaupunkien myöhempi kulttuurihistoria on tiiviisti kytköksissä kauppatavaroiden vaihtoväyliin. Tutkimusyhteistyössä uusi tiedonvaihtosuunta olisi esimerkiksi Flanderin rannikko, jonne Viipurin arkeologisessa aineistossa yhdistävät 1600-luvulla suositut hollantilaiset valkosaviset tupakkapiiput eli liitupiiput. Venäläinen kollegani arvelikin vielä muutama vuosi sitten, että ne herättäisivät hollantilaisten nykyarkeologien kiinnostuksen Viipuria kohtaan.³⁰ Poissuljettu mahdollisuus se ei ole, mutta tosiasia on, että niin monet keskiaikaiset hansakaupan kauppatavarat kuin myöhäisempään tupakkakulttuuriin kuuluvat liitupiiputkin ovat tavanomaista aineistoa kaikkialla Itämeren rannikkosatamissa. Vastavuoroinen projektiyhteistyö kahden kaupungin arkeologien välillä tarvitsee kimmokkeekseen yksittäistä esineryhmää monitasoisemman problematiikan ja ennen kaikkea henkilökohtaisia tutkijakontakteja. Kansainvälisyysinnostus kuuluu monesti tutkimushankkeiden alkuvuosiin, mutta pitkäkestoisempi yhteispeli vaatii yhteydenpitoa, jollaiseen kenttätyörahoituksen varassa toimivalla Viipurin ekspeditiolla on niukasti voimia.

Ruotsin keskiajan historiassa Viipuri on lähes mahdotonta jättää huomiotta. Siksi toiveena olisi saada Viipuri muiden kaupunkien kanssa tasavertaisena Itämeren kartalle mahdollisimman pian myös arkeologisen aineiston valossa. Suomalaisilla on oiva tilaisuus ja vastuutakin rakentaa siltää Viipurista Skandinaviaan esimerkiksi tiedonantoluonteisilla artikkeleilla. On kuitenkin myönnettävä, että tietoja skandinaavisille kollegoille on toistaiseksi tihkunut niukasti. Esimerkiksi kaupunkiarkeologisen inventointiraportin valmistumista myös ruotsinkielisenä tervehdittäneen siis positiivisesti.³¹ Vastaavat inventoinnit olivat 1970-luvulla käännekohta Ruotsin kaupunkiarkeologiassa sekä tutkimuksen peruslähdeaineistona että siltana tieteen ja kaupunkisuunnittelun välillä.

Kahdeksan kansainvälistä ja karjalaista vuosisataa

Keskiaikainen Viipuri

Suurin osa sekä Viipurin ja viipurilaisten historian yleisesityksistä että artikkeleista on suomalaisten laatimia ja suomenkielisiä. Perusteokset valmistuivat sata vuotta sitten.³² Ne olisivat kiehtovia esimerkkejä valottamaan järjestelmällistä tutkimushistoria-analyysia siitä, miten 1800-luvun nationalismi ja muu yhteiskunnallinen ja kulttuurikeskustelu tuolloin vaikuttivat tapaan tulkita muinaisjäännöksiä, monumentaalirakennuksia ja asiakirjalähteitä.³³

Viipurin historiantutkimuksen uranuurtajien erittäin painava aineisto- ja pohdintatyö on vaikuttanut merkittävästi kaikkeen sen jälkeen ilmestyneeseen ja aivan uusimpaankin Viipurin historian tutkimus- ja populaarikirjallisuuteen.³⁴ Näin yleiskuva Viipurin varhaisista vuosisadoista on monilta keskeisiltä osiltaan säilynyt hyvin pitkään melko muuttumattomana. Myös keskeiset asiakirjalähteet ovat tietenkin pysyneet samoina. Nyt, kun käyttöön saadaan myös varteenotettavaa arkeologista materiaalia, tuoreitakin tulkintoja on mahdollista perustella uusin empiirisiin argumentein. Korpelan Viipurin läänin historia -tiiliskiven suuri ansio puolestaan on mielestäni läntisten ja itäisten keskiajan arkistolähteiden yhdistäminen ja niiden dialogi.

Parikymmentä vuotta sitten Viipurin silloinen pääarkeologi V.A. Tjulenev esitti perinteiseen tulkintaan merkittävän lisäyksen omien esine- ja kulttuurikerroslöytöjensä perusteella. Hän päätteli löytäneensä linnasaarelta puulinnoituksen. Hän oli vakuuttunut, että sen rakentajat olisivat olleet karjalaisia ja puolustusvarustus olisi ollut käytössä 1100- ja 1200-luvuilla.³⁵ Vuonna 1293 ruotsalaiset ristiretkeläiset valloittivat ja polttivat sen ja rakensivat samalle kalliosaarelle kivilinnan "merellä kulkevien turvaksi ja karjalaispakanain käännättämiseksi".³⁶

Onko Viipurin historian alku dramaattinen konflikti paikallisen väestön ja valloittajien kesken? Etninen hyökkäys- ja puolustusasetelma oli 1970-luvun neuvostoarkeologiassa sovelias selitysmalli.³⁷ Aggressiiviseen ristiretkipolitiikkaan perustuva tulkinta ei kuitenkaan vastaa nykykäsitystä 1200- ja 1300-lukujen kirkollisesta ja valtiollisesta organisoitumisesta. Skandinaavisperäinen asutus levittäytyi Viipurin seudulle 1200-luvun lopulla viljelymenetelmien kehittyessä. Kysymys ei ollut organisoidusta kolonisaatiosta, vaan asutuskehitys oli jatketta vastaavalle muutokselle nykyisellä Uudenmaan rannikolla ja Kymenlaaksossa.³⁸ Viipurin seutu ei liioin liene ollut valloituspolitiikan arvoinen myöskään Novgorodin kannalta ennen kuin sinne nousi ruotsalainen linna.³⁹

"Muinais-Karjalan" ydinalue on Laatokan luoteisrannalla. Viipurin ympäristö sitä vastoin näyttää vielä rautakauden ja keskiajan taitteessa harvaan asutulta seudulta, joka ei ollut erityisen suotuisaa sen enempää viljelytaloudelle kuin kalastuselinkeinollekaan.⁴⁰ Tunnetun arkeologisen aineiston perusteella voisi jopa luulla, että Karjalassa olisi ollut jonkinlainen kahtiajako jo pitkään ennen vuoden 1323 kirjoitettua rajasopimusta.⁴¹ Laatokan-Karjalassa on kuitenkin tehty paljon enemmän arkeologisia maastotöitä kuin läntisellä Kannaksella. Viipurin seudun arkeologinen "tyhjiys" johtunee siis tutkimustilanteesta. Vasta seurakuntahistoria ja tiedot verotuksesta osoittavat alueen asutuksen vähittäisen tihenemisen keskiajalla.⁴²

Saksan kaivausaineistosta on saatu yksi radiohiiliajoitus, jonka perusteella asutusta näyttää syntyneen jo 1200-luvulla samalle niemelle, jolla keskiaikainen Viipuri sijaitsi ja jolla kaupungin keskusta on siitä lähtien ollut. Saksan päätelmä, että kyseessä on ruotsalaista linnaa varhaisempi karjalaiskylä, voi olla oikea. Hyvin mahdollista on kuitenkin myös, että ajoitettu hirsi on 1200-luvulla kasvanut puu, joka vasta 1400-luvulla on tuotu uusiokäyttöön sille tontille, jonka kulttuurikerrokseen hautautuneena se löytyi.⁴³

Keskiajan alkua edeltävä karjalaisasutus niin linnasaarella kuin myöhemmällä kaupunkialueellakin jää vielä hypoteettiseksi, mutta mahdollisuus on syytä pitää avoimena ja esillä. Hiljainen myöhäisrautakautinen erämaaseutu ja saman lahden pohjukassa muutamaa sukupolvea myöhemmin hälisevä keskiaikainen kauppasatama ovat kaksi hyvin erilaista menneisyyskuvaa. Viipurin tarinan alku piiloutuu monitulkintaisena niiden välimaastoon.

Yhtä epävarmalla pohjalla on sadan vuoden ajan ollut se Laguksen ja Ruuthin ehdottama, Viipuri-kirjallisuudessa yhä uudelleen ja uudelleen toistettu päätelmä, että pian ruotsalaisen linnan rakentamisen jälkeen linnasaari kävi ahtaaksi. Aluksi linnan suojiin syntynyt käsityöläisasutus laajeni vastapäisen niemen rannoille. Kauppiasväkikin hakeutui sinne, koska sovelias satamapaikka oli kaupungin nykyisen pääsataman kohdalla, lähellä matkustajalaivalaituria. Tälle tulkinnalle saatiin hieman empiiristä vahvistusta itse asiassa vasta vuoden 2003 kaivauksissa. Radiohiiliajoituksen mukaan kulttuurikerros on alkanut kertyä sataman luona lähellä rantaa sijainneelle tontille 1300-luvun alussa.⁴⁴

Muutoin arkeologinen aineisto vaikenee Viipurin keskiaikaisen kaupunkialueen 1300-luvusta toistaiseksi lähes täysin. Kaupunkikortteleista ei ole löydetty Viipurin varhaisimmalle vuosisadalle varmasti ajoittuvia esineitä. Radiohiiliajoitukset ovat jännittäviä, mutta näytemäärä on vielä riittämätön. Jos varhaisin asutus sijaitsi nimenomaan lähellä rantaa, mikä Viipurin kallioisen maaston huomioon ottaen on todennäköistä, puutalojen jäänteet ovat todennäköisesti hävinneet linnoitustöissä jo vuosisatoja sitten. Viipurin keskiaikainen ympärismuuri kulki rannan tuntumassa, ja linnoituslaitteita laajennettiin 1500- ja 1700-luvuilla. Sittenkin vanhankaupungin ranta-alueella on tehty maanrakennustöitä autoliikennettä, rautatiekiskoja ja satamaa varten.⁴⁵

Kansainvälisiä kuohuja keskiaikaisessa kaupungissa

Vanhimmat tunnetut Viipurin kaupunkiprivilegiot ovat vuodelta 1403. Jo sitä ennen kauppasatama oli kasvanut kaupunkimaiseksi sekä kooltaan, merkitykseltään että

hallintojärjestelyidenkin osalta. Muutos saattaa meidän byrokraattisen ja organisoituneen yhteiskuntamme näkökulmasta näyttää rivakalta ja rauhanomaiselta "edistykseltä".

Saksalaiskontaktit ovat Viipurin keskiaikaisessa esineaineistossa odotuksenmukaisia. Hansaliitto sulki 1400-luvulla toistuvasti Nevan purjehdustien Novgorodiin ja osa kaupasta ohjautui puolilaittomasti Viipuriin. Ulkomaisia kauppiaita viipyi kaupungissa vähintään purjehduskausien välisen ajan. Toisaalta Viipuriin tietysti tuli ammatinharjoittajia lähiseudulta ja osa heistä oli varmastikin karjalaisia. Näistä avainsanoista syntyvien mielikuvien taustoittajana on mielenkiintoinen ero arkiesineitä valmistaneiden "paikallisten" käsityöläisten ja "kansainvälisten", arvotavaraa myyneiden kaupunkiporvarien välillä.

Viipuri kasvoi 1400-luvulla tukevaksi linnakkeeksi Ruotsin ja Moskovan valtapiirien rajalla. Ennen "Viipurin pamaukseen" päättynyttä v. 1495 piiritystä kaupunkiin olivat valmistuneet kivinen kirkko sekä yli kahden kilometrin pituinen muuri, jossa oli kymmenkunta tornia. Linna oli laajennettu edustavaksi hoviksi ja tuliaseinkin puolustettavaksi tukikohdaksi. Kerjäläismunkistokonventtien rakennukset olivat todennäköisesti puisia lukuun ottamatta dominikaanien erittäin suurta kivistä kirkkoa. Raatihuone saattoi olla kivistä rakennus, mutta siitä ei tiedetä edes sijaintia. Yksityishenkilöiden tai kiltojen mahdollisesti omistamista kivitaloista ei ole luotettavia keskiaikaisia tietoja.⁴⁶

Itämeren piirin maaseutujen keskiaikainen materiaallinen kulttuuri tunnetaan useimmilla seuduilla heikommin kuin kaupunkiasukkaiden esineistö. Tämän vuoksi arkeologisissa aineistoissa korostuvat helposti rannikkokaupunkien monet keskinäiset samankaltaisuudet. Syntyy kuva, että esineet ja ideat liikkuivat eri kaupunkien välillä vilkkaammin kuin kaupungeista kyliin. Yhtenäiskulttuurin ideaali houkuttelee korostamaan merentakaisia kontakteja ja erityisesti hansakaupan merkitystä. Syntyy naiivi ajatus, että Itämeren rantojen välinen vuorovaikutusverkosto olisi ollut keskiajalla tasapainoinen ja tasapuolisesti kaikille tarkoituksenmukainen. Merkantilismin ja myöhemmin kansallisvaltioiden myötä se hajosi kontaktien sijasta aluevalloituksia ja ylivertaisuutta tavoittelevien toimijoiden pirstaleiseksi pelikentäksi. Vasta nykyaikana sitä ollaan rakentamassa uudelleen - nyt täysin toisenlaisista lähtökohdista. Kun tällaista viestiä välitetään lukijoille, on muistettava, että hansakulttuuri on nyt muotia, mutta talous- ja sotahistorian lähteistä voi tehdä aivan toisenlaisiakin päätelmiä.

Viipurin kaupunkialueen keskiaika on tullut koko monivärisyydessään arkeologien ulottuville vasta äskettäin, Saksan johtaman ekspedition järjestelmällisen työskentelyn myötä. Sitä ennen keskeltä kaupunkia tunnettiin erittäin vähän tavalliseen arkeen liittyvää materiaalia. Poikkeuksellisenä arvolöytönä Viipurista on syytä mainita kaupunginkirkon kirkkomaan kulmalta jo vuonna 1903 löytynyt raha-arre, jossa yli kaksituhatta balttilaista ja saksalaista, suurimmaksi osaksi 1400-luvun jälkipuoliskolla lyötyä rahaa oli haudattu maahan.⁴⁷ Vanhimpiin Saksan kaivauksissa löytyneisiin rahoihin kuuluu Tarton piispan 1400-luvun puolivälissä lyöttämä kolikko, kun taas 1500- ja 1600-lukujen rahalöydöt ovat ruotsalaisia.⁴⁸ Rahat saavat arkeologisessa aineistossa paljon huomiota, koska niistä voidaan (lähdekriittisesti!) lukea löytökerroksen ajoitus.

Sekä keskikaupungilla kirkon luona että idempänä kaupunginmuurin luona vankan kulttuurikerroksen muodostuminen viimeistään 1400-luvun jälkipuoliskolta alkaen on varmaa. Monipuolisin löytömateriaali ajoittuu 1400-luvun viimeisten ja 1600-luvun ensimmäisten vuosikymmenten väliin. Syvimmälle hautautuneet maakerrokset olivat pysyneet kosteina niin, että kestävämpien esineryhmien rinnalla jopa tuohiesineitä löytyy hyväkuntoisina. Puu-, luu- ja nahkaesineistä ja saviastioista useimmat lienee valmistettu kaupunkitalouksissa kotitarpeiksi ja lähiseudulla kaupungin torille. Säilyneet puurakennusten jäänteet kertovat, että rakentamisessa kokeiltiin uudenlaista, saksalaisalueilta opittua tekniikkaa. Useimmat Viipurin puutaloista eivät luultavasti kuitenkaan mitenkään oleellisesti poikenneet niistä rakennuksista, joissa maaseudulla asuttiin.⁴⁹

Linnasaarella aineisto näyttää olevan hieman vanhempaa, mutta kulttuurikerros on sekoittuneempi. Jo ensimmäisten saksalaislaivojen rantautuessa Viipuriin 1200-luvulla siellä tottakai tutustuttiin kaukomaiden pukumuotiin, tapakulttuuriin ja ylellisyyksiin. Linnan näyttelyssä esiteltävistä linnasaaren esinelöydöistä eräät edustavat merikaupungeille yhteistä 1300- ja 1400-lukujen kulttuuria.

Sekä Viipurin linnan että kaupungin tilikirjoja on säilynyt Vaasa-ajan alusta lähtien, joten muutamia käsityöammatteja ja henkilönnimiä tunnetaan jo 1500-luvulta.⁵⁰ Viipurissa ei vielä ole päästy tutkimaan arkeologisesti yhtäkään verstasta, mutta esineet kertovat jotakin käsityöstäkin.

Jalkinemuodissa viipurilaissuutarit seurasivat tarkasti aikaansa ja valmistivat ajanmukaisia nahka-
asusteita kaupunkilaisten käyttöön.⁵¹ Viipurin puuesineistössä on kiintoisa itäinen piirre:
kaupungin löytöaineistosta puuttuvat pienet kimpikupit. Esimerkiksi Turussa ja Tartossa ne
kuuluivat tavallisimpiin keittiöesineisiin, mutta Novgorodista niitä ei ole löytynyt lainkaan.⁵²

Viipurin säilyneestä 1400-luvun kirjeenvaihdosta valtaosa liittyy tavalla tai toisella linnaan, sisä-,
ulko- ja kauppapolitiikkaan.⁵³ Siihen verrattuna arkeologisen lähdeaineiston vahvuus on
ihmisläheisyys, mutta yleistyksiä on syytä välttää. Kaupunkiarkeologinen aineisto ei edusta koko
kaupunkia vaan yksittäisten tonttien ja perheiden elämää. Komeatkaan ulkomaiset tuontiesineet
eivät liioin kerro koko väestön varallisuudesta. Viipurissakin eri kortteleiden vertailu alkaa olla
jo mahdollista ja kiintoisaa, vaikka kaivausalueiden yhteispinta-ala on toistaiseksi vain muutamia
satoja neliömetrejä. Kaivauksia on ollut niin keskiaikaisen kaupungin itälaidalla etäällä satamasta
ja torista, sataman vieressä sekä keskellä kaupunkia lähellä paikkaa, jossa keskiaikainen
raatihuone on saattanut seistä.⁵⁴

Regulariteetti tervakaupungissa

Viipurista tuli 1600-luvulla yksi suurvallaksi laajenneen Ruotsin valtakunnan tärkeimmistä
tervasatamista ja se vaurastui. Arkeologinen löydöstö on 1600-luvulta kuitenkin yksipuolisempaa
kuin kahdelta edelliseltä vuosisadalta, sillä kerrokset ovat melko lähellä nykymaanpintaa. Myös
paikoissa, joissa myöhempi rakentaminen ei ole sekoittanut niitä, kuivuus on tuhonnut
orgaanisista materiaaleista valmistetut tavarat jäljettömiin.

Kruunun määräyksestä Viipurin kadut suoristettiin 1600-luvun puolivälissä ruutukaavan
mukaisiksi, mikä merkitsi kaupunkirakenteen täydellistä uudistamista. Kaivauksissa on päästy
tutkimaan vanhan asemakaavan mukaisia kulkuväyliä ja tonttien salaojitusjärjestelmiä. Yhdellä
kaivausalueista kaupunkirakennemuutos näkyi selvästi eri-ikäisten puurakennusten välisenä
erona. Vanhemmat, 1500-luvun rakennukset, olivat nykyisiin katuihin verrattuna vinossa, kun
taas mm. eräästä 1600-luvun rakennuksesta säilyneet lattialankut olivat uuden, geometrisen
katulinjan suuntaisesti.⁵⁵ Varakkaimpien kauppiaiden 1600-luvulla rakennuttamien kivitalojen
perustuksia ja kellareita on voinut säilyä muutamissa vanhankaupungin nykyisissä rakennuksissa.

Niistä vanhimmat saattavat olla aivan vuosisadan alusta tai jo 1500-luvulta. Ne ovat siis ruutukaavaa vanhempia ja siksi "vinossa".⁵⁶

Läntisellä Kannaksella puhuttu karjalan kielen murre muuntui vähitellen yhdeksi suomen kielen kaakkoismurteista.⁵⁷ Kirjallisessa lähdeaineistossa on säilynyt monenlaisia tietoja vaikutusvaltaisista viipurilaissuvuista. Sukunimien perusteella heidän joukossaan ei ollut suomenkielisiä perheitä.⁵⁸ Vaikka arkeologista 1600-luvun aineistoa on kosolti, sekään ei paljasta Viipurin 1600-luvulta mitään "suomalaista". Aikalaislähteiden puuttuessa on myös erittäin tulkinnanvaraista, millaisista aineksista koostui Viipurin ympäristön maaseutuväestön karjalainen, suomalainen tai muu etninen identiteetti.

Kulttuurikerroksen kartuttajista oman menneisyyden tutkijoiksi

Historiallisen ajan arkeologia on periaatteessa kiinnostunut menneisyydestä jopa nykyajan kaatopaikkoihin asti.⁵⁹ Kirjallista materiaalia, kuvälähteitä ja kansatieteellistä esineistöä on kuitenkin 1700-luvulta alkaen käytettävissä niin paljon, että maalöytöjen merkitys tutkimuksessa jää rajalliseksi. Viipuristakin 1700-luvun löytöjä on otettu talteen vain valikoiden, ja tämänikäinen kulttuurikerros on sitä paitsi monin paikoin sekoittunut uudempaan rakennusjätteeseen esimerkiksi viime sotien raunioittamaa kaupunkia raivattaessa. Mielenkiintoisia ovat esimerkiksi vuoden 1710 piirityksessä Tervaniemeltä kaupunkiin ammutut tykinkuulat. Tänä vuonna löytynyt kuula oli tuhonnut 1600-luvun rakennusta tai pihaa ja hajonnut kuoppaan kappaleiksi, jotka poimittiin löytölaatikkoon.⁶⁰

Viipurin historiassa 1700-luku on ainoa venäläinen vuosisata. Uudessa asemakaavassa hallintokeskusta sijoitettiin ensimmäistä kertaa keskiaikaisen kaupunkialueen ulkopuolelle Vallitorille eli aukiolle, jolla nykyisin on kaupungin ortodoksinen pääkirkko. Vanhassakaupungissa rakentamista säädeltiin tiukoin julkisivumääräyksin eikä tulenarkoja puurakennuksia enää sallittu. Muutamat 1700-luvun kivitaloista ovat edelleen asuinkäytössä. Viipurista rakennettiin linnoitettu sotilaskaupunki, ja sen suojaksi valmistui Pyhän Annan kruunun linnoitus, josta osa on säilytetty suojelukohteena.⁶¹ Puolustuslaitteiden arkeologinen

tutkimus olisi luontevaa yhteistyössä sotahistorian asiantuntijoiden kanssa. Viipurinlahdella on hyvää meriarkeologista aineistoa mm. Kustaa III:n ajalta, ja hylkyjä tutkitaankin.⁶²

Vanhan Suomen pääkaupunkina ja Pietarin naapurina Viipuri oli 1800-luvulla lupaava paikka monelle elinkeinolle. Vesivoiman puuttuessa siitä ei kuitenkaan kasvanut teollisuuspaikkakuntaa. Vanhentuneita puolustuslaitteita purettiin 1800-luvun puolivälissä ja kaupunkiin liitettiin laajoja uusia asuinalueita. Entinen sotilaskaupunki kasvoi "iloiseksi ja kansainväliseksi". Monikulttuurisuus ja nelikielisyys on toki totta ja materiaalisen kulttuurin tutkijalle kiehtovaa.⁶³

Kaupunkikaivauksilla 1800-lukuun on harvoin aikaa kiinnittää huomiota, jos syvemmällä odottavat vanhemmat, työtä ja tarkkuutta vaativat kerrokset. Kulttuurikerrosta 1800-luvulta on kyllä säilynyt yllättävän monissa paikoissa kaupunkitonteillakin, ja sekoittuneessa pintamaassa on aina muistoja muutaman sukupolven takaa. Joskus esineen valmistaja tai omistaja selviää, ja mainiota tietysti on, jos samoista ihmisistä tai työpajoista löydetään myös kirjoitettua elämäkertatietoa. Viipurista talteen otettujen maalöytöjen joukossa on kurioositeetteina muutamia tämänikäisiä käyttö- ja koriste-esineitä, mutta erityistä arkeologista tutkimusmerkitystä niillä ei liene.⁶⁴

Muutama vuosi sitten kaivauksissa tavattiin Viipurin keltaisten raitiovaunujen aikainen katukiveys, joka oli säilynyt ehjänä vain parikymmentä senttiä nykymaanpinnan alapuolella.⁶⁵ Samalla poimittiin talteen muutamia suomalaisia kolikoita, jotka joskus voidaan asettaa näytteille konkreettisina muistoina siitä Viipurista, jonka karjalaiset jättivät 1940-luvun alussa. Näyttelypaikka tuskin lähiaikoina kuitenkaan on Viipurin linna, jonka vastikään uudistetusta arkeologis-historiallisesta näyttelystä talvi- ja jatkosodan suomalaiset puuttuvat kokonaan. Sotahistoria on linnassa keskitetty toisen kerroksen Suurta isänmaallista sotaa esittelevään osastoon.

Tiedemiehet ja kotiseutuystävät, jotka 1800-luvun lopussa aloittivat menneisyyden materiaalisen jäämistön järjestelmällisen tallentamisen, tuottivat itse kulttuurikerrosta kuten me nykyisinkin. Meidän näkökulmastamme kiinnostavaa arkeologista aineistoa syntyi siis sekä passiivisesti kotitalouksissa että aktiivisesti museo- ja kotiseutuvaen ansiosta.⁶⁶

Suunnilleen samanaikaisesti kaupunkien arkeologisen tutkimuksen kanssa alkoi myös niiden arkeologisen aineiston kiihtyvä tuhoaminen, sillä 1800-luvun jälkipuoliskolla rakennettujen suurten kivitalojen alla vanhemmat paikalle muodostuneet maakerrokset eivät ole säilyneet.⁶⁷ Sitä vanhempien rakennusten ja vielä 1900-luvun alun puutalojenkin lapio- ja käsityönä rakennetut perustukset ovat rikkoneet vanhimmat kerrokset vain kivijalan kohdalta. Muutaman kymmenen sentin päässä perustuskivistä arkeologi voi päästä tutkimaan sekoittumatonta kerrosjärjestystä.

Viimeaikaiset pelastuskaivaukset on tehty tonteilla ja piha-alueilla, jotka jäivät autioiksi sodan jälkeä raivattaessa. Uudisrakennuksille avointen alueiden lisäksi arkeologeja odottavat helmikuussa 1940 raunioituneet keskiaikainen kaupunginkirkko ja entinen dominikaanikonventin kirkko. Molemmat seisovat epäsiisteinä sään armoilla, vaikka ne historian näkökulmasta ovat kaupungin ensisijaisia arvopaikkoja.⁶⁸ Surkeassa nykyasussaankin ne ovat suojelukohteita, joiden purkaminen uudisrakennusten tieltä ei tule kysymykseen ja joihin ei siten ole odotettavissa pelastuskaivauksia. Rakennushistorian valottamiseksi riittävän laajat tieteelliset kaivaukset vaatisivat perusteellisen projektisuunnitelman ja huomattavia rahasummia. Koska raunioseinät kaipaavat nopeasti kunnostusta säilyäkseen romahtamatta, paras tilaisuus ryhtyä arkeologisiin tutkimuksiin olisi restaurointitöiden yhteydessä. Tällaista ei toistaiseksi ole näköpiirissä. Viipuri tosin uudistuu nyt nopeasti, ja uusia kauppoja, ravintoloita ja muita yrityksiä näyttää syntyvän lähes joka kortteliin. Parin viime vuoden aikana vanhassakaupungissa, parhaalla turistialueella on tehty restaurointitöitä useissa vanhoissa rakennuksissa, joista eräissä on nyt matkailuliiketoimintaa.

Tutkimuksessa eteenpäin ja moneen suuntaan

Historiankirjoituksen ja arkeologian tasavertaiseen dialogiin

Kaupunkiarkeologian tehtävä ei ole kirjoittaa paikallishistorioita alusta asti uudelleen. Sen sijaan tavoitteena on laajentaa tapahtumakronologioita paikka- ja tilasidonnaisilla näkökulmilla. Tonttien ja kortteleiden esineaineistoja on sen vuoksi tärkeää käsitellä kokonaisuuksina ja mm. suhteessa vanhoihin karttoihin.

Kaivauksissa on päästy avaamaan esinekulttuurin kontekstikonaisuuksia, mm. asuinrakennusten perustuksia ja niiden välisiä kujia. Keskiaikaisten kaupunkien arkeologinen aineisto on suurimmaksi osaksi sananmukaisesti jätettä. Arkeologit tutkivat menneisyydessä tarpeettomaksi, käyttökelvottomaksi tai ylimääräiseksi jäänyttä materiaalisen kulttuurin osaa. Materiaali on monenkirjavaa: kaupunkikortteleista saadaan talteen käsityöläisten työn jälkiä, kotitalouksien käyttöesineistöä, arkisen asumisen jälkiä ja joskus myös harvinaisempia, syystä tai toisesta maahan kadotettuja arvoesineitä.

Tämän Viipurissa uudentyypisen materiaalin tärkeä tehtävä on nyt valottaa elämää erityisesti niillä vuosisadoilla, joilta kirjallinen lähdeaineisto on vähäistä. Haasteena on havainnollistaa niin kansainvälisiä kuin paikallisiakin piirteitä sekä toisaalta kyseenalaistaa niitä.

Löytöjen perusteella Viipurissa on luontevaa tulkita, että Viipurin kaupunkikulttuurissa on eri aikoina ollut karjalaisia, skandinaavisia, venäläisiä, suomalaisia, saksalaisia ja Itämeren piirin "yhtenäiskulttuurin" piirteitä erillisinä, limittäin ja ristiriitaisina. Hallinnolliset ja kirkolliset organisaatiot ovat ohjanneet kaupan suuntia, elintasoja, kaupunkirakennetta, monumentaalirakentamista ja kaupunkilaisten arkielämää. Materiaalisen kulttuurin jäänteet heijastavat siis välillisesti myös valtaa.

On houkuttelevaa kysyä, miten vuorovaikutus karjalaisen maaseudun kanssa näkyi menneisyyden kaupunkilaisten asuinympäristössä ja kaupunkikotien esineistössä. Karjalaista "alkuperäisväestöä" esiin kutsuva kysymys ei kuitenkaan Viipurissa osoittaudu erityisen hedelmälliseksi. Kotoisista materiaaleista, puusta, nahasta, kankaasta ja luusta valmistettuja käyttötavaroita on kyllä säilynyt kaupungin keskustassa, mutta vertailuaineistoksi ei ole tarjolla läheskään riittävää karjalaisten asuinpaikkojen ja kylien keskiaikaista esineistöä. On itse asiassa epäselvää, mitä karjalainen kulttuuri keskiaikaisessa kontekstissa tarkoittaa.

Maassa hyvin säilyviä, toimeliaasta merikaupasta kertovia savi- ja lasiastioiden sirpaleita löytyy Viipurista runsaasti ja vertailukohtia on helposti ulottuvilla niin Venäjällä kuin ulkomaillakin. Karjalaiskysymykseen verrattuna aineisto tarjoaa siis huomattavasti enemmän, kun kysytään,

miten vallanpitäjien ja merellä liikkuneiden ulkomaisten kauppiaiden tavat ja tavarat suodattuivat viipurilaisten arkeen. Paikallisia, karjalaisten ja muiden kaupunkiin kotiutuneiden ihmisten näkökulmasta traditionaalisia kulttuuripiirteitä on paljon vaikeampi erottaa.

Tutkimushistorian pohjalta on todettava, että vaikka Viipurissa on tehty paljon kaivauksia, valtaosa niistä on kuitenkin ollut pikaisia tai tarkistusluonteisia eikä talteen ole saatu muuta kuin yksittäisiä esineitä. Löytö- ja dokumenttiaineisto on siis suppeampi kuin kenttätöiden määrän perusteella ensin voisi arvella. Esineitä on otettu talteen valvontaojista ja koekuopista, ja varsinaisilla kaivauksilla niitä on tullut esiin paksuista orgaanisista maakerroksista. Tällaisissa tapauksissa niiden käyttöympäristöä ennen maahan joutumista ei useinkaan voi päätellä. Ongelmallista on myös se, että monet esiin kaivetuista hirsi- ja lankkurakenteista ovat olleet kaivausalueilla näkyvissä vain osittain eikä ole varmaa, millaiseen rakennukseen tai rakenteeseen ne ovat kuuluneet. Irralliset havainnot täytyy tyytyä sitomaan valmiiksi tunnettuihin laajoihin asioihin, esimerkiksi arkistoissa säilyneissä kirjeissä ja muissa asiakirjoissa mainittuihin kansainvälisiin kauppayhteyksiin. Löydöt ovat siten tapahtumakronologian tukena, mutta ne eivät välttämättä monipuolista sitä.

Viipurissa historiantutkimuksen ja arkeologisten löytöjen dialogissa on korostunut yksisuuntaisuus: kaivausaineisto kuvittaa "valmista" historiankirjoitusta yltämättä kyseenalaistuksiin. Aleksanteri Saksan johtaman ekspedition ensimmäisten kenttätöiden jälkeen pidin tätä keskeisenä huolenaiheena. Luonnontieteellisten ajoitusten kohdalla tilanne onkin päinvastainen. Yllättävän pian huomasinkin ajankohtaiseksi kritisoida, että yksittäiset luonnontieteelliset ajoitustulokset saavat siivet ja arkeologia piirtää Viipurin varhaishistoriaan uutta tulkintaa jopa huolestuttavan vauhdikkaasti.⁶⁹ Tasapainoilu entuudestaan tuttuja uria myötäilevien ja niistä erilleen risteävien tulkintapolkujen valinnassa jatkuu.

Pitkät kilometrit kohti Karjalaa

Karjalaisten esihistoria ja historia ovat nyt suomalaisille tuoreentuntuisia työmaastoja, kun oma aktiivinen osallistuminen on jälleen mahdollista. Myös Kannaksen maaseudulla ja Karjalan tasavallassa muutamat suomalaiset tutkijat ovat käyneet viime vuosina kenttätöissä yhdessä

pietarilaisten kollegoidemme kanssa. Pääasiassa on etsitty kivikautisia kohteita ja tutkittu niistä muutamia.⁷⁰ Yhteistyö on ollut puolin ja toisin kannustavaa eikä liene epäilyksiä sen jatkumisesta sitä mukaa, kun rahoitusta järjestyy.

Eräitä rautakauden, keskiajan ja uuden ajan kohteitakin on äskettäin löydetty. Entuudestaan tuntemattomien muinaisjäännösten lisäksi monet 1940-luvulla tai sitä ennen muistiin merkityt kohteet on etsittävä uudelleen ja niiden kunto kannattaa tarkistaa.⁷¹ Yhtäkään näistä kivikautta nuoremmista kohteista ei ole viime vuosina kaivettu niin, että kuva Karjalan varhaishistoriasta olisi muuttunut.

Viipurin lähistöllä muinaisjäännöskartoitus on käytännössä vasta aivan alussa.⁷² Kaupungin keskiaikaiselle löytöaineistolle ei toistaiseksi ole vielä edes järjestelmällisesti etsitty samanikäistä vertailumateriaalia ympäristön pitäjistä. Vielä ei siis näy, millä tavoin Viipuri eri aikoina on ollut läsnä ympäristössään. Kuitenkin tunnettujen muinaisjäännösten määrä aina kasvaa arkeologisten maastotöiden myötä edes vähän ja inventoinnit palvelevat myös tuleviin maankäyttöhankkeisiin varautumista. Jos keskiajan arkeologit innostuvat liikkumaan Viipurin seudulla, selviää toivottavasti jotakin siitä, miten linnan, kansainvälisen kauppasataman ja kaupungin läheisyys vaikutti siellä asukkaiden varallisuuteen, maaseudun talojen esineistöön, maaseutupitäjien kirkkorakennuksiin jne. Tiedän tämän suurtavoitteeksi, jota palvelevat askeleet olisivat käytännössä ainakin aluksi varmasti pieniä, mutta motivoivia.

Kulttuurin korostamisesta monikulttuurisuuteen

Tulkintojen innovatiivisuus riippuu paitsi lähteistä myös kysymyksistä. Esineiden tunnistaminen ja niiden valmistusalueiden selvittäminen perustuu vertailuaineistoon. Tutkijoiden henkilökohtainen erityisasiantuntemus vaikuttaa siihen, millaisiksi menneiden vuosisatojen kontaktiverkostot tulkinnoissamme muotoutuvat. Koska venäläiset kollegat tuntevat nimenomaan Luoteis-Venäjän aineistoja, on selvää, että joidenkin esinetyyppien on huomattu olevan sikäläisen muodin mukaisia.⁷³ Toisaalta viipurilaisaineistolla on paljon yhtymäkohtia mm. samanikäiseen materiaaliseen kulttuuriin Turussa, mitä itsekkin olen alusta asti korostanut.⁷⁴

Itämeren piirissä menneisyyden kulttuuriset rajat seurailevat valitettavan selkeästi nykyisiä kielirajoja ja eri kielillä julkaistavan tutkimuskirjallisuuden saatavuutta.⁷⁵

Aleksanteri Saksa huolehtii Viipurin kulttuurikerroksen antikvaarisesta valvonnasta ja perehtyy kulttuurikerrokseen myös tutkijana, mutta muutoin arkeologien katseet eivät Pietarissa nyt käänny Viipuriin. Esimerkiksi opinnäytetöiksi Viipurin aineistoa ei ole päätynyt moneen vuoteen.⁷⁶ Luoteis-Venäjän muuhun keskiaikaiseen ja 1500-1600 -lukujen kaupunkikulttuuriin nähden syrjäinen, ruotsalaiseen kulttuuriipiiriin kuulunut Viipuri ei ymmärrettävästi ole helppo eikä kutsuva aihe. Monessa asiassa se ei sovellu vertailuaineistoksi muita nykyisellä Luoteis-Venäjällä sijaitsevia kaupunkeja tutkiville. Ero näkyy ilmiselvästi jo kaupunkirakenteessa. Keskiajalla Viipuriin rakennettiin vain kolme kirkkoa - Ruotsin keskiaikaisten kirkkojen joukossa arkkitehtonisia mestaritöitä - eikä ruotsalaiskaupungeissa ollut kremliä.

Yksityiskohtaista paneutumista tuoreeseen aineistoon Viipurissa vaikeuttaa sen jälkikäsitteilyn tilanne erityisesti linnan museon varastotiloissa. Itse pitäisin kuitenkin erittäin tärkeänä mm. Viipurin keramiikan, nahkapukineiden ja puurakennustekniikan vertaamista joidenkin venäläisten kaupunkien, esimerkiksi Novgorodin, Tihvinän, Ivangorodin, Tverin tai Pihkovan esinekulttuuriin. Näkyykö viipurilaisessa esineistössä kaupungin sijainti sekä Novgorodin seudun kauppaverkoston ja hansapurjehduksen ulottuvilla, mutta molempien pääreiteiltä syrjässä? Entä kuka suomalainen arkeologi ottaa ensimmäisenä Viipurin järjestelmällisesti vertailumateriaalinsa joukkoon?

Suomalaisten kannalta Viipuri on kunnioitusta nauttiva erityiskohde, sillä Suomessa oli keskiajalla vain kuusi kaupunkia, joista arkeologisesti on tutkittu ylivoimaisesti eniten Turku. Viipurin arkeologia liittyy osaksi suomalaista tieteellistä keskustelua melko myöhään, mutta otolliseen aikaan. Historiallisen ajan arkeologinen tutkimus on 1990-luvulla ja tällä vuosikymmenellä monipuolistunut merkittävästi niin kenttätyömenetelmien, yliopisto-opetuksen kuin julkaisutoiminnankin suhteen.

Saksan oma erityisala on Karjalan rautakausi. Hän on luonnollisesti erittäin kiinnostunut karjalaisuus-attribuutin liittämisestä Viipurin löytöihin, mikä varhaisten ajoitustulosten tulkinnan kannalta on ilman muuta erittäin arvokasta. Lehtihaastattelussa kaivausjohtaja totesi:

”Kaivauksia on tehty kerroksessa, jossa ei ole mitään ruotsalaista. Kaikki löydöt ovat karjalaisia, niitä on runsaasti...” Esimerkkinä hän mainitsi karjalaistyyppiset verkonpainot, joita on löytynyt mm. Käkisalmeista.⁷⁷ Tarkoituksenmukaiset, omaan käyttöön valmistetut kalastusvälineet, olivat kuitenkin eri alueilla varsin samankaltaisia, joten verkonpainot tuskin ovat nimenomaan Käkisalmea ja Viipuria yhdistävä tai muutoinkaan vain karjalainen esinetyyppi.

Arkeologi ei kaiva maasta tietoa vaan fragmentaarisia tulkinnan siemeniä. Lähdekritiikki on pidettävä aina läsnä, mutta se voi helposti myös tukahduttaa.⁷⁸ Oleellista on, kuinka selkeitä menneisyyskuvia pidetään mahdollisina ja tarpeellisina. Venäläiseen käytäntöön kuuluvat nopeat tulkinnat jo kaivauksella. Useimmat suomalaiset ovat huomattavasti varovaisempia ja johtopäätösten tekeminen siirretään mielellään vasta siihen työvaiheeseen, jolloin kaikki kaivausaineisto on koottu ja järjestetty. Tapa säästää päätelmät myöhemmäksi johtaa usein siihen, että kokonaiskuva pirstaloituu ja yhteenvedot jäävät hyvin varovaisiksi tai kokonaan esittämättä. Toisaalta spontaanit, muutamien esineiden kirvoittamat assosiaatiot, ohjaisivat helposti koko materiaalin tulkintaa.

Viipurin arkeologisten ovien auetessa heräsi eräiden suomalaisten tutkijoiden kesken keskustelua siitä, mikä on ekspedition ulkopuolisten tieteen tekijöiden vastuu siellä. Kenttätöikäytännöissä on kahden puolen valtakunnanrajaa eroja, mikä herättää eriäviä näkemyksiä siitä, millaisin metodein kaikki arvokas informaatio saadaan varmasti talteen. Lisäksi yksi huolenaihe esimerkiksi on, että muinaisjäännökset houkuttelevat myös öisiä kulkijoita metallinpaljastimiseen. Valitettavat tapaukset, joissa Venäjän muinaismuistolaki ei ole käytännössä riittänyt suojaamaan arkeologisia kohteita, konkretisoivat sen tosiasian, että hyviä tiedonkeruutilaisuuksia saatetaan milloin tahansa menettää niin Viipurissa kuin muuallakin luovutetussa Karjalassa.⁷⁹

Suomalaisilla kaupunkikaivauksilla metallinpaljastinta käytetään harvoin, mutta Viipurissa sillä tutkitaan kaikissa kerroksissa koko kaivausalue ja jatkuvasti myös kasat, joihin kaivettu maa on siirretty. Laittomille aarteensijöille ei jää houkutuksia. Tämä ja monet muut sikäläisittäin järkevät valinnat ovat vakuuttaneet minut siitä, ettei suomalaisilta kaivata niin sanottuja hyviä neuvoja. Oma asenteeni Viipurissa on, että suomalaiset voivat olla mukana venäläisen ekspedition kenttätöissä tutustumassa ja oppimassa. Muualta tulevien ammattilaisten

esinetuntemusta, erityisosaamista näytteenotossa ja keskustelumielipiteitä sen sijaan tarvitaan aina.

Sekä kansainvälisillä kauppaverkostoilla että lähialuekontakteilla on ollut historiassa erilaisia merkityksiä riippuen siitä, kenen näkökulmasta katsotaan. Suomen arkeologiassa on kasvavaa kiinnostusta sitä teoreettista keskustelua kohtaan, jossa korostetaan erilaisten tulkintojen välistä vuoropuhelua sen sijaan, että pyrittäisiin yksiselitteiseen "tietoon" siitä, miten menneisyydessä elettiin.⁸⁰ Aineistonkeruun ja keskustelun myötä Viipuri kytkeytyy sekä ympäröivään Karjalaan että merentakaisiin satamiin jatkuvasti uusin tavoin. Suomalaiset osallistuvat Viipurin rautakauden, keskiajan ja myöhemmän historian tutkimukseen antoisimmalla mahdollisella tavalla, kun perustelemme nimenomaan moniulotteisia tulkintoja. Viipurin menneisyyteen ovat tervetulleita niin karjalaiset kuin muutkin.

Kirjoittaja valmistelee Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa lissensiaatintyötä aiheenaan kaupungistumisprosessi Viipurissa ja Viipuri kaupungistuvassa Ruotsissa.

Lähteet

Arkistot

IIMK RAN = Institut istorii materianoj kul'tury Rossijskoi Akademii Nauk. Pietari.
 Saksa, A.I.: kenttätyö- ja tarkastusraportit 2000-2005, Viipuri.
 Tjulenev, V.A. kenttätyö- ja tarkastusraportit 1978-1994, Viipuri.

MV = Museovirasto, Helsinki.
 Historian arkisto (MV/HA).
 Topografinen arkisto: Viipuri
 Löytökortisto: Viipuri.

Rakennushistorian osasto (MV/ RHO).
 Topografinen arkisto: Viipuri.

Kuva-arkisto
 Historian valokuva-arkisto. Viipuri.

Painamattomat lähteet

Kurbatov, Aleksandr. Koževennoje proizvodstvo v srednevekovom Vyborge po raskopkam 2000-2001 g. Institut Istorii Material'noj Kul'tury Rossijskaja Akademija Nauk, Sankt-Peterburg, 2001.

Laakso, Ville. Ortodoksinen kulttuuripiiri Suomessa 1300-1700: Uukuniemen Papinniemi ja muita arkeologisia kohteita. Pro gradu - tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos / Arkeologia, 1999.

Laakso, Ville. Kalmistoja, kirkonpaikkoja ja karjalaista keramiikkaa. Uukuniemen Papinniemi ja muita ortodoksinen kulttuuripiirin arkeologisia kohteita Suomessa. Licensiaattityö. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos / Arkeologia, 2003. (2003a)

Nordqvist, Kerkko. Picked up in the Fields: study on the History, Content and Representativity of Stone Age Finds from Kaukola and Räisälä Parishes. Pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos / Arkeologia, 2005.

Nordqvist, Kerkko & Seitsonen, Oula. Venäläistutkijat heränneet suojelemaan Karjalankannaksen kulttuuriperintöä. Karjala-lehti, tulossa.

Pihlman, Aki 1995. *Keskiaikaiset savi- ja puuastiat Turun kaupungissa ja Turun linnassa*. Licensiaatintutkimus. Turku: Turun yliopisto, suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Poljakova, Nadezhda 2001. *Keramika Vyborga 15-19 vv.* Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij Gosudarstvennyj universitet, Istoritšeskij fakul'tet, Kafedra arheologii.

Suhonen, Mervi (käsikirjoitus). Viipuri. Varhainen kaupungistumiskehitys ja nykyinen suunnittelu. Keskiajan kaupungit 5.

Kirjallisuus

Ainasoja, Mika Liitupiiput ajoittajina ja yhteiskunnan peilaajina. *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevii Finlandiae IX. Toim. Liisa Seppänen. Suomen keskiajan arkeologinen seura, Turku, 2003, pp. 281-294.

Andersson, Hans. *Sjuttiosex medeltidsstäder: aspekter på stadsarkeologi och medeltida Urbaniseringsprocess i Sverige och Finland*. Medeltidsstaden 73. Rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm, 1990.

Belsky, Stanislav & Saks, Aleksandr & Suhonen, Mervi. Stadsarkeologi i Viborg, *META* 2003/1:

Erikskrönikan 1986. Redigering, inledning och kommentar: Sven-Bertil Jansson. Stockholm: kustantaja.

Fewster, Derek. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2006.

FMU = *Finlands Medeltids Urkunder* IV- III. Samlade och i tryck utgivna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1910- 1935.

Gallén, Jarl. *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437:1, Helsingfors, 1968.

Gallén, Jarl & Lind, John. *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Andra delen. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437:2, Helsingfors, 1991.

Gallén, Jarl & Lind, John (1991). *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Tredje delen, kartbilaga. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437:3, Helsingfors, 1991.

Hackman, Alfred. *Bidrag till Viborgs slotts byggnadshistoria*. Analecta arhaeologica Fennica XI, Helsingfors: Arkeologiska kommissionen, 1944.

Hather, John. Wood Turning Technology in Medieval Novgorod. *Novgorod: the Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland*. Eds. Brisbane, Mark & Gaimster, David. The British Museum Occasional Paper 141. British Museum, London, 2001: 91- 98.

Herva, Vesa-Pekka & Lavento, Mika. Quo vadis, arkeologia? Arkeologian teorian suuntaviivoja uuden vuosituhatosen taitteessa. *Muinaistutkija* 2003/2: 27- 43.

Hiekkanen, Markus. *Porvoo*. Keskiajan kaupungit 1. Museovirasto, Helsinki, 1981.

Hiekkanen, Markus. *Rauma*. Keskiajan kaupungit 2. Museovirasto, Helsinki, 1983.

Hiekkanen, Markus. *Naantali*. Keskiajan kaupungit 4. Museovirasto, Helsinki, 1988.

Hiekkanen, Markus. De finska klostren under medeltiden. Arkeologiskt och byggnadshistoriskt perspektiv. Föredrag. IV Nordiska Kyrkoarkeologisymposiet, Trondheim, sept. 1990. *Hikuin* 20 (1993): 123- 154.

Hiekkanen, Markus. Viipurin lääni - rautakaudesta keskiaikaan. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta, 2003: 475- 504.

Härö, Mikko. *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884-1917*. Museovirasto, Helsinki, 1984.

Kaljundi, Evgenij. Viiburi lossi ajaloost. *Ehitus ja arhitektuur* 3/1970: 53- 38, 62- 63.

Kallioniemi, Jouni. *Viipuri suursodassa 1939- 1944*. Raisio, 1990.

Kaukiainen, Yrjö 1974. Viipurin läänin ruotsalaisasutuksen synty keskiajalla. *Historiallinen aikakauskirja* 72/2 (1974): 105-125.

Kaukiainen, Yrjö 1980. Suomen asuttaminen. *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Toim. Jutikkala, Eino & Kaukiainen, Yrjö & Åström, Sven-Erik. Tammi, Helsinki, 1980: 11-145.

Kauppi, Ulla-Riitta & Miltšik, Mihail. *Viipuri - Vanhan Suomen pääkaupunki*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 593, Helsinki, 1993.

Kepp, E.E. *Vyborg. Otšerk - putevoditel'*. Leningrad, 1980.

Kepp, E.E.. *Vyborg. Sem 7 vekov istorii zapetsatleny v arhitekturnom oblike goroda*. Leningrad, 1986.

Kivimäki, Sanna. Kontrollista kohtaamiseen: Arkeologian muuttuva suhde "toiseuteen". - *Muinaistutkija* 2003/2: 44-53.

Korpela, Jukka. *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II*. Toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Jyväskylä, 2004.

Kotškurkina, S. I. *Narody Karelii: istorija i kultura*. Karelja, Petrozavodsk, 2004.

Kärki, Maija & Immonen, Visa & Taavitsainen, Jussi-Pekka. Welding Theory with Tourism: Past and Present of Industrial Archaeology in Finland. *Industrial Archaeology Review* XXVIII/1 (2006), pp. 47-58.

Laakso, Ville. Papinniemi in Uukuniemi och andra ortodoxa gravfält i östra Finland. Utgångspunkter och aktuell forskningsproblematik. Kirkearkæologi i Norden. *Hikuin* 30 (2003), pp. 139-154. (2003b)

Laakso, Ville. Uukuniemen enkolpiorannerengas - lisää laatokankarjalaiseen arkeologiseen aineistoomme. *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. Toim. Immonen, Visa & Haimila, Miikka. Turun yliopisto, 2005, pp. 102-109.

Laakso, Ville. Itäsuomalaisen kirkkoarkeologian vaiheita ja tulevaisuudennäkymiä. *SKAS* 2/2006, pp. 23-29. (2006a)

Laakso, Ville. Muinaistieteellisiä tutkimuksia Kurkijoella ja Hiitolassa kesällä 2005. *Kurkijokelainen* 5.5.2006. (2006b)

Lagerqvist, Lars. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995- 1521) samt gotländska mynt (ca 1140- 1565)*. Stockholm, 1970.

Lagus, Gabriel. *Kuvauksia Wiipurin historiasta 1*. Wiipurin kaupunki, 1893. (1893a)

Lagus, Gabriel. *Ur Wiborgs historia. Första delen*. Wiborg, 1893. (1893b)

Lagus, Gabriel. *Kuvauksia Wiipurin historiasta*. 2. osa, 1. vihko. Asukas- ja kieliolot Ruotsin ajalla. Wiipurilaisia sukuja. Wiipurin kaupunki, 1895. (1895a)

Lagus, Gabriel. *Ur Wiborgs historia* 1. Andra delen, första häftet. Befolknings- och språkförhållanden under svenska tiden. Wiborgska ätter. Wiborg, 1895. (1895b)

Lang, Valter. Archaeology and language. *Fennoscandia archaeologica* XVI (2000), pp. 103-10.

Lavento, Mika. Viipurin läänin pronssikausi ja varhaismetallikausi. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta 2003, pp. 245- 290.

Lavento, Mika & Halinen, Petri & Timofeev, Vladimir & Gerasimov, Dmitri & Saks, Aleksandr. An archaeological field survey of Stone Age and Early Metal Period settlement at Kaukola (Sevastynovo) and Räisälä (Melnikovo) on the Karelian Isthmus in 1999. *Fennoscandia archaeologica* XVIII (2001), pp. 3-25.

Lavento, Mika & Halinen, Petri & Mökkönen, Teemu. Subsistence strategies and changes of communities between 9000-I calBC: an archaeological intensive-investigation in the western part of Lake Ladoga, Karelian Isthmus, Russia. *People, material Culture and Environment in the North: Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference, University of Oulu, 18-23 August 2004*. Ed. Herva, Vesa-Pekka. *Studia humaniora ouluensia* 1, University of Oulu, Faculty of Humanities, 2006, pp. 120-130.

Lempiäinen, Terttu. Kulttuurikasvien jäänteitä arkeologisista kaivauksista. Tietoruutu teoksessa: *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta, 2003, pp. 108-109.

Leskinen, Juha. Karjalaisten kielimuotojen alkuperän arvoitus. Tietoruutu teoksessa: *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta, 2003, pp. 448-449.

Makkonen, Erkki. Wiipurin satama. *Wiipurin teknillisen klubin 25-vuotisjuhlajulkaisu*. Viipuri, 1920, pp. 20- 24.

Medeltidsstaden 1. *Projektprogram*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm, 1976.

Meurman, Otto-Iivari. Muinaismuistojen valvonta Viipurissa. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 3 (1978): 57- 63.

Meurman, Otto-Iivari. Katsaus Viipurin asemakaavoitukseen. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 8 (1987): 139- 173.

Meurman, Otto-Iivari & Huovinen, Maarit. *99 vuotta Mörrin muistelmia*. WSOY, Porvoo, 1989.

Neovius, A. Om myntet som slogs i Finland under medeltiden. *Finskt Museum* 1908, pp.31- 38.

Neuvonen, Petri 1994. *Viipurin historiallinen keskusta. Rakennusperinnön nykytila*. Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1994

Neuvonen, Petri & Pöyhä, Tuula & Mustonen, Tapani. *Viipuri - opas kaupunkiin*. Helsinki: Rakennustieto, Helsinki, 1999.

Nordqvist, Kerkko. Länsi-Kannaksen muinaisuuden jäljillä. *Koiviston viesti* 2004/4.

Nordqvist, Kerkko. Arkeologisia tutkimuksia Itä-Kannaksella. *Räisäläläinen* 2005/1.

Nordqvist, Kerkko & Seitsonen, Oula. Vanhoista ja uusista kivikauden tutkimuksista Säkkijärvellä. *Säkkijärvi-lehti*, kesä-heinäkuu 2006.

Orrman, Eljas 1991. Geographical factors in the spread of permanent settlement in parts of Finland and Sweden from the end of the Iron Age to the beginning of Modern Times. *Fennoscandia archaeologica* VIII (1991), pp. 3-21.

Paloposki, T.J. Viipurin-Karjalan asema kolmannen ristiretken aikoina. - *Historiallinen aikakauskirja* 64 (1966), pp. 95-111.

Pellinen, Hanna-Maria. Kun muinaismuistolaki täytti 40 vuotta. *Muinaistutkija* 1/2005, p. 1.

Peltonen, Karim & Haggrén, Georg & Niukkanen, Marianna. Den historiska arkeologin i Finland under 1990-talet. - *META* 2000/1, pp. 45-59.

Pihlman, Aki & Kostet, Juhani. Turku. Keskiajan kaupungit 3. Turun maakuntamuseo, Turku, 1986.

Rimón, Ilana. Nahkafragmentti kohtaa voudintilit - Välähdyksiä Porvoon seudun 1500-luvun nahkataloudesta arkeologisten ja historiallisten lähteiden pohjalta. *SKAS* 2006/, pp. 10-22.

Rinne, Juhani. Viipurin entinen tuomiokirkko. *Suomen Museo* 12 (1914), pp. 53-67, 79-85, 85-94.

Ruuth, Johan Wilhelm. *Viborgs stads historia. Första häftet*. Wiipuri, 1903.

Ruuth, Johan Wilhelm. *Viborgs stads historia. Andra bandet*. Wiipuri, 1906.

Ruuth, Johan Wilhelm. *Wiipurin kaupungin historia. Ensimmäinen nidos*. Viipurin kaupunki, 1908. (1908a)

Ruuth, Johan Wilhelm. *Wiipurin kaupungin historia. Toinen nidos*. Viipurin kaupunki, 1908. (1908b)

Ruuth, Johan Wilhelm. *Viipurin kaupungin historia I. Vuoteen 1617*. Torkkelin säätio, Viipuri 1931.

Saarnisto, Matti. Mikä on Karjala? Mikä on Viipurin lääni? *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta, 2003, pp. 11-19.

Saarnisto, Matti. & Saksa, Aleksandr. Radiocarbon dates from archaeological excavations in Viipuri - the corner site of former Uudenportinkatu and Etelävalli. *Fennoscandia archaeologica* XXI (2004), pp. 37-42. (2004a)

Saarnisto, Matti. & Saksa, Aleksanteri. Radiohiiliajoituksia Viipurin arkeologisilta kaivauksilta. Tietoruutu teoksessa: Korpela, Jukka: *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin historia II*. Jyväskylä, 2004, pp. 259-261. (2004b)

Saksa, Aleksandr. *Rautakautinen Karjala*. Studia Carelica Humanistica 11, Joensuu, 1998.

Saksa, Aleksanteri. Kannaksen ja Viipurin arkeologinen tutkimus. Näkökulma. *Karjala* 11.5.2000.

Saksa, Aleksandr. *Archaeological chronology of medieval Vyborg - preliminary results of the excavations of 1998-2000*. Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja 10, Helsinki, 2004, pp. 98-109. (2004a)

Saksa, Aleksanteri. Viipurin kaupunkikaivaukset 1999-2001. Tietoruutu teoksessa: Korpela, Jukka: *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II*. Jyväskylä, 2004, pp. 88-90. (2004b)

Saksa, Aleksandr & Belsky, Stanislav & Suhonen, Mervi. Kaupunkiarkeologiaa Viipurissa. Turun ja Viipurin kaupunkiarkeologien tapaaminen. *SKAS 2/2002*, pp. 4-10.

Saksa, Aleksanteri & Saarnisto, Matti & Taavitsainen, Jussi-Pekka. 1200-luvun lopun radiohiiliajoitus Viipurista. *SKAS 2/2003*, pp. 15-20.

Saksa, Aleksanteri & Suhonen, Mervi. Viipurin kaupunkikaivaukset 1999-2000. *Hiidenkivi 2001/2*: 26-29.

Saksa, Aleksanteri & Suhonen, Mervi. Stadsarkeologi i Wiborg. *Wiborgs nyheter* 7.1.2004.

Saksa, Aleksandr & Belsky, Stanislav & Kurbatov, Aleksandr & Poljakova, Nadežda & Kurbatov, Aleksandr. New Archaeological Materials and Actual Research Problems of the Urban Culture of Vyborg (Karelia) in the Medieval and Post-Medieval Times. *Fennoscandia archaeologica* XIX (2002), pp. 37-64.

Saksa, Aleksanteri & Saarnisto, Matti & Taavitsainen, Jussi-Pekka. 1200-luvun radiohiiliajoitus Viipurista. *SKAS 2/2003*, pp. 15-20.

- Saksa, Aleksandr & Uino, Pirjo & Hiekkanen, Markus. Ristiretkiaika 1100-1300 jKr. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*. Toim. Saarnisto, Matti. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta 2003, pp. 383-474.
- Salmela, Ulla. Urban space and social welfare: Otto-Iivari Meurman as a planner of Finnish towns in 1914-1937. *Taidehistoriallisia tutkimuksia 30*. Taidehistorian seura, Helsinki, 2004.
- Seitsonen, Oula & Nordqvist, Kerkko & Seitsonen, Sanna & Kunnas, Olli. Arkeologisia tutkimuksia Pyhäjärvellä kesällä 2005. *Pyhäjärvi-lehti, kesä-heinäkuu 2006*.
- SKAS-lehti 1/2006*. Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Šopotov, K.A. Vyborgskoe morskoe sraženie (k 210-letiju). *Stranitsy vyborgskoj istorii. Kraevedtskie zapiski*. Toim. S.A. Abdullina. Vyborg, 2000, pp. 146-162.
- Šopotov, K.A. Issledovanija podvodno-arheologičeskoj ekspeditsii obščestva "Pamjat' Baltiki" v 1990-2003 godah. *Stranitsy vyborgskoj istorii. Sbornik statej. Kniga vtoraja. Vyborg, 2004*, pp. 593-616.
- Stranitsy vyborgskoj istorii. Kraevedtskie zapiski*. Toim. S.A. Abdullina. Vyborg, 2000.
- Stranitsy vyborgskoj istorii. Sbornik statej. Kniga vtoraja*. Toim. S.A. Abdullina. Vyborg, 2004.
- Suhonen, Mervi. Karjala-romantiikkaa nykyarkeologian termein. *Muinaistutkija 2004/2*, pp. 51-55. (2004a)
- Suhonen, Mervi. Käkisalmen vanha linna. Tietoruutu teoksessa: Korpela, Jukka: *Viipurin läänin historia II. Viipurin linnaläänin historia*, 2004, pp. 78-79. (2004b)
- Suhonen, Mervi. Viipurin historiaa arkeologin silmin. *Aboa. Turun maakuntamuseon vuosikirja 66-67* (2004), pp. 155-190. (2004c)
- Suhonen, Mervi. Viipurin linna. Tietoruutu teoksessa: Korpela, Jukka: *Viipurin läänin historia II. Viipurin linnaläänin historia*, 2004, pp. 80-81. (2004d)
- Suhonen, Mervi. Arkkitehti arkeologina. Viipurin muinaismuistot asemakaava-arkkitehti Otto-Iivari Meurmanin valvonnassa 1927-37. Teoksessa: Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle. Toim. Visa Immonen & Miikka Haimila. Vantaa, 2005, pp. 285-302. (2005a)
- Suhonen, Mervi. Medieval urban Vyborg. (Resümee: Keskaegne linn Viiburi). *Estonian Journal of Archaeology 9/2* (2005), pp. 179-206.= *Eesti Arheoloogiaajakiri. Special issue on the archaeology of buildings*. (2005b)
- Suhonen, Mervi 2006. Vyborg - a Karelian central place outside ancient Karelia? *People, material Culture and Environment in the North: Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference*,

University of Oulu, 18-23 August 2004. Ed. Herva, Vesa-Pekka. *Studia humaniora ouluensia* 1, University of Oulu, Faculty of Humanities, 2006, pp. 355-370.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1998. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. *Historiallisen ajan arkeologian menetelmät.* Seminaari 1998. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20. Museovirasto, Helsinki, 1998, pp. 6- 14.

Tandefelt, Marika. *Viborgs fyra språk under sju sekel.* Schildt, Esbo, 2002.

Tjulenev, V. A. 1982. *Entisajan Viipurin uusista arkeologisista tutkimuksista.* VKH I, 1982, pp. 25-45.

Tjulenev, V. A. K voprosu o došvedskom poselenii na meste Vyborga. *Novoe v arheologii SSSR i Finljandii. Doklady Tret'ego sovetsko-finljandskogo simpoziuma po voprosam arheologii 11- 15 maja 1981 g.* / III Neuvostoliittolais-suomalaisen arkeologisen symposiumin alustukset 11-15 toukokuuta 1 Leningrad. Leningrad: Nauka, 1984, pp. 118- 125.

Tjulenev, V. A. Viipurin arkeologisen tutkimuksen tuloksia. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 8 (1987), pp. 5-37.

Tjulenev, V. A. *Izutsenie starogo Vyborga.* St. Petersburg, 1995.

Tjulenev, V. A. Sto let arheologii Vyborga. *Slavjane i finno-ugry. Arheologija, Istorija, kul'tura. Doklady rossijsko-finljandskogo simpoziuma po voprosam arheologii.* Sankt-Peterburg, 1997, pp. 173-178.

Uino, Pirjo. *Ancient Karelia. Archaeological Studies. - Muinais-Karjala. Arkeologisia tutkimuksia.* Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 104, Helsinki, 1997.

Uino, Pirjo. Karjalan arkeologiaa 150 vuotta. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I.* Toim. Saarnisto, Matti. Lappeenranta, 2003, pp. 117- 150.

Uino, Pirjo. Keskirautakausi n. 300-800 jKr. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I.* Toim. Saarnisto, Matti. Lappeenranta, 2003: 291-312.

Uino, Pirjo. Viikinkiaika n. 800-1100 jKr. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I.* Lappeenranta, 2003, pp. 313- 382.

Vehi vyborgskoj istorii. Utšebnoe posobie po istoričeskomy kraevedeniu. Vyborg, 2005.

Vissak, Rünno. Small dishes made of staves - how different are they? *The Medieval Town in the Baltic: Hanseatic History and Archaeology.* Toim. Vissak, Rünno & Mäesalu, Ain. Tartu, 2002: 165-176.

VKH I = *Viipurin kaupungin historia I.* Johan Wilhelm et al. Lappeenranta, 1982.

VKH II = *Viipurin kaupungin historia* II. Vuodet 1617-1710. Ruuth, J.W. & Halila, Aimo. Lappeenranta, 1974.

VKH III = *Viipurin kaupungin historia* III. Vuodet 1710-1812. Ruuth, J.W. & Kuujo, Erkki. Lappeenranta 1975.

VKH IV = *Viipurin kaupungin historia* IV:1. Vuodet 1812- 1840 sekä IV:2. Vuodet 1840-1917. Torkkelin säätiö, Helsinki, 1981.

VKH V = *Viipurin kaupungin historia* V. Vuodet 1917-1944. Toim. Halila, Aimo & Kuujo, Erkki & Nissilä, Viljo. Torkkelin säätiö, Helsinki, 1978.

Voionmaa, Jouko 1945. Der livländische Münzfund von Uusiportti. - *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XLVI(2): 3-48.

World archaeology 38/1. Race, Racism and Archaeology. Ed. Gosden, Chris. Routledge, Oxon, 2006.

Äyräpää, Aarne & Aaltonen, Esko & Meurman, Otto-Iivari. *Neljännet museopäivät Viipurissa 1934*. Suomen museoliiton julkaisuja 5 (1934-1935).

¹ Kaivauksista suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi: Saksa & Suhonen 2001; Saksa et al. 2002; Belsky et al. 2003; Saksa 2004a; 2004b; Saksa & Suhonen 2004; Suhonen 2004c.

² Saarnisto & Saksa 2004a; 2004b; Korpela 2004; Suhonen 2005b; 2006.

³ Käkisalmen kaivauksista ks. esim. Suhonen 2004b, lähdeviitteet; Karjalan kalmistoaineistoista Saksa 1998.

⁴ Suhonen, käsikirjoitus; saman inventointihankkeen muut suomalaiset raportit: Hiekkanen 1981; 1983; 1988; Pihlman & Kostet 1986; kaupunkiarkeologisen inventoinnin periaatteet ja yhteenveto: Medeltidsstaden 1976; Andersson 1990.

⁵ Saksa, suullinen tiedonanto, elokuu 2006.

⁶ Uukuniemestä Laakso 1997; 2003a; 2003b; 2005; 2006a.

⁷ Taavitsainen 1998; Peltonen et al. 2000; Suomen keskiajan arkeologian seuran järjestämän, historiallisen ajan arkeologian nykytilannetta Suomessa katsastaneen seminaarin esitelmät: SKAS 1/2006.

⁸ koko tutkimushistoria: Suhonen, käsikirjoitus; Viipurin ajoitusanalyysit on tehty Joensuun yliopiston dendrokronologian laboratoriossa (Seppo Zetterberg) ja Geologian tutkimuskeskuksessa Espoossa; Saksa et al. 2003a; 2003b; Saarnisto & Saksa 2004a; 2004b; ks. myös Lempiäinen 2003.

⁹ Rinne 1914; Hackman 1944; Härö 1984; Tjulenev 1997.

¹⁰ Meurman 1978; Makkonen 1920.

¹¹ Näkökulmia arkeologiaan kansallisena poliittisena tieteenä esineellisen, etnografisen ja historiantutkimusaineiston pohjalta: Fewster 2006.

¹² Suhonen, käsikirjoitus; Neuvonen 1994, s. 10-34, 48-49.

¹³ Meurman 1978; muinaismuistovalvojan omia näkökulmia: Meurman & Huovinen 1989.

¹⁴ Salmela 2004; Suhonen, käsikirjoitus; Suhonen 2005.

¹⁵ Kaljundi 1970.

¹⁶ Tjulenev 1982; 1987; 1995.

¹⁷ Saksa: suullinen tiedonanto, elokuu 2001; oma arkistokatsaukseni: IIMK RAN / kaivauskertomukset, lokakuu 2005.

¹⁸ Pellinen 2005 ja samassa Muinaistutkija-lehden teemanumerossa 1/05 julkaistut muinaismuistolakiseminaarin esitelmät.

¹⁹ IIMK RAN; Saksa: suulliset keskustelut.

²⁰ Viipurin historiaa suurelle yleisölle neuvostoaikana: Kepp 1980; 1986; vrt. Tjulenev 1995.

²¹ Varhainen Turku –hanke, Turun maakuntamuseo; Majantie: suullinen tiedonanto, heinäkuu 2006.

- ²² Uudenlaista julkisuutta nykyisen ekspedition työskentelyn alkuvaiheessa: esim. Vyborgskie vedomosti 3.8.2001; Vyborg 14.8.2001.
- ²³ Etelä-Saimaa 27.8.2001; Viipurin Sanomat 5/2001.
- ²⁴ Stranitsy vyborgskoj istorii 2000; 2004; Vehi vyborgskoj istorii 2005.
- ²⁵ Pienoismallin on tehnyt tilaustyönä A.V. Stavtsev.
- ²⁶ Fewster 2006.
- ²⁷ Kansainvälistä keskustelua arvostetulla foorumilla: World Archaeology 38/1 (2006).
- ²⁸ Esim. Kotškurkina 2004.
- ²⁹ Suhonen 2004a; vrt. esim. Korpela 2004: 86.
- ³⁰ VKH II; Ainasoja 2003; Belsky: suullinen kommentti, maaliskuu 2002; Belsky et al. 2003.
- ³¹ Tämän artikkelin ilmestyessä käsikirjoitus on monivuotisen työn jälkeen viimeisteltävänä painokuntoon.
- ³² Lagus 1893a; 1893b; 1895a; 1895b; Ruuth 1903; 1906; 1908a; 1908b.
- ³³ Ponnahduslaudaksi tämänkin tutkimusidean kehittelyyn sopisi Fewsterin väitöskirja (2006) kirjallisuusviitteinen.
- ³⁴ Ruuth 1931; VKH I-V.
- ³⁵ Tjulenev 1982; 1984; 1995. Viipurin linnan historia olisi siis analoginen Käkisalmeista säilyneiden, niin ikään tulkinnanvaraisten kronikkatietojen kanssa.
- ³⁶ Linnan perustamisajankohdasta vallitsee yksimielisyys, mutta alkuvaiheessa sitä ei liene rakennettu kivistä. FMU I 215 (a); Erikskrönikan 1986; FMU I 217; Suomen varhaiskeskiajan lähteitä 1989; Ruuth 1908a; VKH I.
- ³⁷ Tjulenev 1982; Uino 2003a; Hiekkänen 2003.
- ³⁸ Korpelan (2004) näkemys on, että ruotsalaisasutusta syntyi Viipurin ympäristöön vasta 1300-luvulla, jolloin uudisasukkaat tulivat suoraan Keski-Ruotsista. Tähänkään tulkintaan ei liity aseellisiin yhteenottoihin viittaavaa aineistoa tai spekulatiota.
- ³⁹ Hiekkänen 2003 viitteinen; Suhonen 2005b; 2006.
- ⁴⁰ Paloposki 1966; Kaukiainen 1974; 1980; Orrman 1991; Hiekkänen 2003.
- ⁴¹ Rajasopimuksen eri versioiden tulkintaan liittyvä tutkimushistoria ja keskustelu: Gallén 1968; Gallén & Lind 1991.
- ⁴² Uino 1997; 2003a; Saksa et al. 2003b; Hiekkänen 2003.
- ⁴³ Saksa et al. 2003: varhainen ajoitustulos cal AD 1245 (1272) 1283; Saksa et al. 2003a; Korpela 2004: 83.
- ⁴⁴ cal AD 1310 AD (±625), Saarmisto & Saksa 2004a; 2004b.
- ⁴⁵ VKH I; VKH II; VKH III; VKH V; MV/HA; MV/RHO; Meurman 1987; MV / HA; MV / RHO; Suhonen, käsikirjoitus; Suhonen 2005a; 2005b.
- ⁴⁶ Lagus 1893a; Ruuth 1908a; VKH I; Suhonen, käsikirjoitus viitteinen; Suhonen 2004d viitteinen.
- ⁴⁷ MV/HA; Neovius 1908; Voionmaa 1945; Lagerqvist 1970.
- ⁴⁸ Belsky et al. 2003; Saksa: suullinen tiedonanto, elokuu 2006.
- ⁴⁹ Saksa et al. 2002.
- ⁵⁰ VKH I.
- ⁵¹ Kurbatov 2001; Saksa et al. 2002; vrt. Rimon 2006.
- ⁵² Pihlman 1995; Hather 2001; Vissak 2002; Belsky et al. 2003.
- ⁵³ FMU I-IV; VKH I.
- ⁵⁴ Kentätöyöksillä 2004 ja 2006 on tutkittu noin 150 m² laajuinen alue sen ”noppatalon” kulmalla, jota kirjallisuudessa usein, mutta todennäköisesti perusteettomasti on väitetty keskiaikaiseksi kiltataloksi (Vyborgskaja ulitsa (Luostarinkatu) 8, ks. Neuvonen 1994:117; Korpela 2004:262. Raatihuoneesta: Meurman 1987; Suhonen 2005b viitteinen.
- ⁵⁵ Saksa 2001; Saksa et al. 2002; Saksa 2004a; 2004b.
- ⁵⁶ VKH I:liitekartta; VKH II, s. 59-61; Hiekkänen, suullinen keskustelu elokuu 2001; Neuvonen 1994; Suhonen, käsikirjoitus.
- ⁵⁷ Ks. esim. Leskinen 2003.
- ⁵⁸ Ruuth 1908a, s. 173-182, 307-322; VKH II, s. 69-110.
- ⁵⁹ Ks. esimerkiksi teollisuuden historian tutkimisesta arkeologisin menetelmin Suomessa: Kärki et al. 2006.
- ⁶⁰ Saksa & Suhonen 2004.
- ⁶¹ Kauppi & Miltšik 1993, s. 50-51; Neuvonen 1994; MV/RHO; IIMK RAN.
- ⁶² Esim. Sopotov 2000; 2004.
- ⁶³ Esim. Tandefelt 2002.
- ⁶⁴ MV/HA.
- ⁶⁵ Saksa et al. 2002.
- ⁶⁶ Esim. VKH IV: 160-166; VKH V: 77-82; Äyräpää et al. 1934; Suhonen, käsikirjoitus. Kerkko Nordqvist pohtii pro gradu -työssään (2005) vuoteen 1944 mennessä kerätyn, Suomen Kansallismuseon kokoelmissa säilytettävän Karjalan kivikautisen löytömaterialin käyttökelpoisuutta nykytutkimuksessa. Rautakauden löytöaineistosta: Uino 1997.
- ⁶⁷ Suhonen, käsikirjoitus.
- ⁶⁸ Kallioniemi 1990; Hiekkänen 1993; Neuvonen 1994, s. 110, 121; Neuvonen et al. 1999, s. 82-84, 94-96.

⁶⁹ Suhonen 2004c; 2006.

⁷⁰ Tilanteen muuttuminen 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa: Uino 2003a. Nyt projekteja on meneillään mm. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineessa (ks. mm. Lavento et al. 2006), Lahdessa (Hannu Takala, Lahden kaupungin historiallinen museo), Turussa (Ville Laakso, Turun yliopiston arkeologian oppiaine), Joensuussa (Eeva-Riitta Majoinen, Pohjois-Karjalan museo). Maastotöitä tehdään yhdessä mm. pietarilaisten kollegojemme Dmitri Gerasimovin (Kunstkamera), Stanislav Belskyn ja Sergei Lisytsinin kanssa. Esim. Lavento et al. 2001; Nordqvist 2005; Seitsonen et al. 2006; Laakso 2006b; Lavento et al. 2006.

⁷¹ Vuoteen 1944 mennessä kerätyn, Suomen Kansallismuseon kokoelmissa säilytettävän Karjalan kivekautisen löytömaterialin käyttökelpoisuudesta nykytutkimuksessa: Nordqvist 2005; rautakauden löytöaineistosta: Uino 1997.

⁷² Lavento 2003; Uino 2003a; 2003b; 2003c; Saksa & Uino & Hiekkanen 2003; Hiekkanen 2003; Nordqvist 2004; Nordqvist & Seitsonen 2006.

⁷³ Kurbatov 2001; Saksa et al. 2002.

⁷⁴ Helsingin Sanomat 25.9.2000; Saksa et al. 2002.

⁷⁵ Keskustelua aiheesta mm. Lang 2000 ja vastineet siihen samassa Fennoscandia archaeologica numerossa.

⁷⁶ Poljakova 2001; Saksa, suullinen tiedonanto, elokuu 2006.

⁷⁷ Etelä-Saimaa 19.8.2000; Saksa 2000; verkonnainojen kuvia esim. Korpela 2004:470.

⁷⁸ Ks. esim. Kivimäki 2003; Herva & Lavento 2003.

⁷⁹ Esim. Uino 2003c; Nordqvist & Seitsonen 2006, tulossa. Viipurin ekspeditio on kohdannut useita yllätyksiä: Saksa 2000; IIMK RAN.

⁸⁰ Ks. esim. Kivimäki 2003; Herva & Lavento 2003.